

Prawa podstawowe a decyzja o własnej śmierci. Dyskurs konstytucyjny na przykładzie wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2020 r.

Paweł Łącki

Doktor nauk prawnych, adwokat, adiunkt na Uniwersytecie SWPS. Interesuje się m.in. filozoficznoprawnymi uwarunkowaniami ochrony praw człowieka.

✉ pawel.lacki@swps.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-6661-107X>

Fundamental Rights and the Decision to Die. Constitutional Discourse on the Example of the Judgment of the Federal Constitutional Court of February 26, 2020

In the judgment dated February 26, 2020, the German Federal Constitutional Court ("FCC") found the provision of the Criminal Code penalizing "professional" assistance in suicide inconsistent with the German Constitution. This judgment deserves attention, inter alia, due to the theses presented in it about the close relationship between the right to assisted suicide and the protection of human dignity, and about the extremely wide scope of this right. The presented considerations, taking into account the decisions of other constitutional courts in the field of assisted suicide, focus on the structure of the FCC's arguments, its axiological premises and potential implications for a wider debate on the admissibility of assisted suicide and euthanasia conducted in the context of fundamental rights.

Słowa kluczowe: wspomagane samobójstwo, eutanazja, prawa człowieka, prawa podstawowe, zasada proporcjonalności, antyperfekcjonizm, godność człowieka, autonomia jednostki, Federalny Trybunał Konstytucyjny

Key words: assisted suicide, euthanasia, human rights, fundamental rights, the principle of proportionality, anti-perfectionism, human dignity, individual autonomy, the Federal Constitutional Court

[https://doi.org/10.32082/fp.5\(73\).2022.437](https://doi.org/10.32082/fp.5(73).2022.437)

1. Wprowadzenie

Współcześnie dyskurs konstytucyjny jest uprzywilejowanym „miejszem” rozważania zagadnień dotyczących podstawowych kwestii aksjologicznych w demokratycznych społeczeństwach. Niezależnie bowiem od rodzajów argumentów przywoływanych przez obywateli czy ich reprezentantów na rzecz sposobu uregulowania danego kontrowersyjnego zagadnienia ostatecznym arbitrem w wielu przypadkach okaże się sąd konstytucyjny, którego rozstrzygnięcie będzie ujęte w ramy specyficznych pojęć i schematów argumentacyjnych właściwych dogmatyce prawa konstytucyjnego. Nie inaczej jest w zakresie sporów związanych z dopuszczalnością wspomaganego samobójstwa czy eutanazji¹. Sądy konstytucyjne różnych jurysdykcji zajmowały się² i zapewne będą zajmować się w przyszłości oceną praw podstawowych jednostki w kontekście decydowania o własnej śmierci, weryfikując rozwiązania wprowadzone przez ustawodawcę zwykłego.

W wyroku wydanym w dniu 26.02.2020 r. niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny („FTK”) uznał za niezgodny z niemiecką konstytucją przepis kodeksu karnego penalizujący „zawodową” pomoc w samobójstwie³. Orzeczenie FTK zasługuje na szczególną

uwagę m.in. ze względu na przedstawione w nim tezy o ścisłym związku prawa do samobójstwa z ochroną godności człowieka oraz o niezwykle szerokim zakresie tego prawa. Argumentacja przedstawiona przez FTK wydaje się w nowym świetle stawiać dyskusję o dopuszczalności eutanazji i wspomaganego samobójstwa, prowadzoną w perspektywie standardów ochrony praw człowieka. Jednocześnie argumentacja ta może okazać się interesująca w aspekcie wykraczającym poza pytanie o konstytucyjną ocenę udziału osób trzecich w realizacji decyzji o własnej śmierci – dotyka ona bowiem zasadniczych kwestii rozumienia godności człowieka, której ochrona stanowi aksjologiczny fundament licznych porządków prawnych i międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka⁴. Wreszcie, wyrok FTK może stanowić asumpt do refleksji nad strukturą dyskursu konstytucyjnego, w tym w zakresie odwoływania się w nim do niewyartykułowanych wprost przesłanek aksjologicznych.

Prezentowane rozważania składają się z dwóch części. W ramach pierwszej, mającej charakter sprawozdawczy, przedstawiono kontekst wprowadzenia w Niemczech zakazu „zawodowego” wspierania samobójstwa oraz argumentację FTK uzasadniającą niekonstytucyjność tego zakazu. Druga, zasadnicza część rozważań, ma charakter krytycznej analizy argumentacji FTK. Prezentowana analiza, uwzględniająca rozstrzygnięcia innych sądów konstytucyjnych czy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie wspomaganego samobójstwa, koncentrować się będzie na strukturze argumentacji FTK, jej aksjologicznych przesłankach i potencjalnych implikacjach dla szerszej debaty o dopuszczalności wspomaganego samobójstwa i eutanazji prowadzonej w kontekście praw podstawowych.

2. Ratio legis § 217 niemieckiego kodeksu karnego

W dniu 3.12.2015 r. Bundestag uchwalił ustawę o karalności zawodowego wspierania samobójstwa⁵.

W dalszej części rozważań wyrok będzie cytowany jedynie poprzez wskazanie daty.

4 Por. np. M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka; prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.

5 *Gesetz zur Strafbarkeit der geschäftsmäßigen Förderung der Selbsttötung vom 3. Dezember 2015* (Bundesgesetzblatt I, S. 2177).

1 Odniesienie definicji wskazanych praktyk zob. np. P. Szudejko, *Rozwój biologii i medycyny w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2018, s. 342–345.

2 Zob. np. wyroki Sądu Najwyższego Kanady w sprawie Rodriguez vs. British Columbia (Attorney General), [1993] 3 S.C.R. 519 oraz Carter vs. Canada (Attorney General) SCC 5, [2015] 1 SCR 331; Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w sprawie Washington vs. Glucksberg, 521 U.S. 702 (1997) oraz Vacco vs. Quill, 521 U.S. 793 (1997); wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29.04.2002 r. w sprawie Pretty p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 2346/02 oraz wyrok z dnia 20.01.2011 r. w sprawie Haas p. Szwajcarii, skarga nr 31322/07; wyrok Sądu Najwyższego Irlandii w sprawie Fleming vs. Ireland, [2013] IESC 19; wyrok Sądu Najwyższego Zjednoczonego Królestwa w sprawie R. (on the application of Nicklinson) v. Ministry of Justice, [2014] UKSC 38, [2014] 3 All E.R. 843; wyrok włoskiego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25.09.2019 nr 242/2019.

3 Wyrok zapadł w połączonych sprawach o sygn. 2 BvR 2347/15; 2 BvR 651/16; 2 BvR 1261/16; 2 BvR 1593/16; 2 BvR 2354/16; 2 BvR 2527/16; treść wyroku dostępna w: http://www.bverfg.de/e/rs20200226_2bvr234715.html (dostęp: 20.06.2020).

Ustawa ta nowelizowała niemiecki kodeks karny („nKK”), poprzez wprowadzenie do niego § 217. Zgodnie z ustępem pierwszym tego przepisu, kto w zamiarze udzielenia innej osobie pomocy w samobójstwie, zawodowo (*geschäftsmäßig*)⁶ zapewni jej ku temu możliwość, stwarzając ją lub pośrednicząc w niej, podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech lub karze grzywny. Z kolei zgodnie z ustępem drugim jako współdziałający nie podlega karze, kto nie działa zawodowo i jest krewnym osoby wskazanej w ust. 1 albo pozostaje dla niej bliskim. Tym samym, w nKK stypizowano nowy czyn zabroniony⁷. W przeciwieństwie do licznych krajów europejskich, w Niemczech pomoc w popełnieniu samobójstwa – w jakimkolwiek zakresie – nie była do tej pory uregulowana w ustawie karnej. W niemieckim prawie karnym obowiązuje natomiast zakaz zabójstwa na żądanie⁸. Wprowadzając do kodeksu karnego nowy przepis § 217, niemiecki ustawodawca zdecydował się na zakaz pomocy w samobójstwie, o ile miała ona następować w ramach działalności „zawodowej”, ale niekoniecznie „zarobkowej” czy „komercyjnej”⁹.

6 Trudno spolszczyć *geschäftsmäßig* za pomocą jednego słowa. Opisowo można użyć określenia „z zamiarem wskazującym na powtarzalność działania”, niemniej takie tłumaczenie nie jest wskazane, w szczególności ze względów redakcyjnych. Ustawodawca niemiecki użył to wyrażenie jako przysłówek w treści przepisu oraz jako przymiotnik w tytule ustawy nowelizującej.

7 Odnośnie wykładni przepisu oraz analizy dogmatyczno-prawnej na gruncie niemieckiego prawa karnego zob. J. Taupitz, *Das Gesetz zur Strafbarkeit der geschäftsmäßigen Förderung der Selbsttötung: Die seit dem 10. Dezember 2015 geltende Rechtslage*, w: *Assistierter Suizid: Der Stand der Wissenschaft: mit einem Kommentar zum neuen Sterbehilfe-Gesetz*, (red.) G.D. Borasio i in., Berlin Heidelberg: 2017, s. 115–136.

8 Zgodnie z § 216 ust. 1 niemieckiego kodeksu karnego (StGB), kto został nakłoniony do zabójstwa przez wyraźne i poważne żądanie osoby zabitej, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat pięciu.

9 W uzasadnieniu projektu ustawy podkreślano, że rozstrzygającym kryterium dla zakazanej działalności nie ma być dążenie do uzyskania materialnego zysku – wówczas bowiem poza zakazem znalazłaby się regularnie powtarzająca się albo seryjna pomoc w samobójstwie, która była negatywnie oceniana przez projektodawców (zob. Deutscher Bundestag, druk nr 18/5373, s. 11).

Na podstawie uzasadnienia projektu ustawy można przyjąć, że ustawodawca chciał przede wszystkim przeciwdziałać społecznej „normalizacji”¹⁰ samobójstwa oraz wpływu na decyzję jednostki o zakończeniu własnego życia. W ocenie projektodawców regulacji, oferty czy propozycje pochodzące od podmiotów zajmujących się w sposób „zawodowy” pomocą w samobójstwie (np. powołanych w tym celu stowarzyszeń), polegające m.in. na udostępnieniu odpowiednich substancji, aparatury czy pomieszczeń lub na pośredniczeniu w skorzystaniu z odpowiednich struktur znajdujących się za granicą, mogą być postrzegane jako jedno ze świadczeń w ramach ochrony zdrowia i mogą wpływać na podjęcie decyzji o odebraniu sobie życia przez osoby, które w innej sytuacji nie rozważyłyby takiego działania¹¹.

Istotą zagrożenia generowanego przez „zawodową” działalność w zakresie pomocy w samobójstwie ma być „heterogeniczność interesów”¹² czy też „zagrożający autonomii konflikt interesów”¹³, który wynika z tego, że podmioty prowadzące taką działalnością, kierując się własnym interesem, mogą wpływać na proces decyzyjny innych osób w zakresie zakończenia swojego życia, w szczególności osób chorych lub starszych.

W uzasadnieniu projektu ustawy podkreślono, że regulacja ma chronić dwa „dobra prawne o najwyższej randze”¹⁴: życie oraz autonomię jednostki. Niemniej głębsza analiza uzasadnienia wskazuje, że nadrzędnym celem wprowadzanego zakazu miała być ochrona autonomii jednostki w zakresie podjęcia decyzji o własnej śmierci, a w ten sposób również ochrona życia. Założeniem bowiem tej „zabezpieczającej autonomii regulacji”¹⁵ jest przekonanie, że „autonomiczna decyzja o końcu własnego życia” ma oparcie w prawach podstawowych, tj. w „obszernym”¹⁶ prawie do samookreślenia się jednostki. W uzasadnieniu projektu ustawy podzielono przekonanie, iż zapobieganie próbom

10 Deutscher Bundestag, druk nr 18/5373, s. 2.

11 Zob. tamże, s. 2, 11 i 12.

12 Tamże, s. 12.

13 Tamże, s. 17.

14 Deutscher Bundestag, druk nr 18/5373 s. 11. Por. tamże s. 2–3, 12, 13.

15 Tamże, s. 11.

16 Tamże, s. 10.

samobójczym dopuszczalne jest wyłącznie „o tyle, o ile nie można stwierdzić, by u ich podstaw znajdowała się wolna i odpowiedzialna decyzja”¹⁷ jednostki. Można zatem stwierdzić, że zasadniczym celem regulacji była ochrona swobodnej decyzji o zakończeniu własnego życia przed zewnętrznymi wpływami.

Projektodawcy ustawy odrzucili rozwiązanie polegające na całkowitym zakazie pomocy w samobójstwie, uznając m.in. że byłoby ono „nieproporcjonalne” oraz „stanowiłoby zbyt daleko idącą ingerencję w autonomię osób, które chcąc umrzeć”¹⁸. Nadto podkreślono, że regulacja nie ma obejmować „działań, które podejmowane są w pojedynczych przypadkach i z pobudek altruistycznych”¹⁹. Należy jednak zauważyć, że ustęp drugi proponowanego przepisu, formułujący wyjątek od zakazu pomocy w samobójstwie z ustępu pierwszego, nie odwoływał się do żadnych pobudek. Można zatem przypuszczać, że zdaniem projektodawców pomoc w samobójstwie udzielana przez krewnych lub najbliższych z założenia następuje z altruistycznych motywów, ewentualnie nie wiąże się z ryzykiem wpływu na autonomię osoby chcącej zakończyć życie.

Niewątpliwie rozwiązanie wprowadzone przez niemieckiego ustawodawcę istotnie różniło się od obowiązującego w Polsce art. 151 kodeksu karnego²⁰. Obok wyraźnych odmienności w zakresie podmiotowych i przedmiotowych znamion czynu zabronionego, należy zwrócić uwagę na różnicę dotyczącą przedmiotu ochrony. Zgodnie z większościowym stanowiskiem polskiej doktryny karnistycznej, przedmiotem ochrony art. 151 jest ludzkie życie²¹.

17 Tamże.

18 Tamże, s. 15.

19 Tamże, s. 12.

20 „Kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

21 Zob. np. R. Kokot, [art. 151], w: R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020, pkt 11 lub A. Zoll, [art. 151] (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117–211a*, Wolters Kluwer Polska 2017, pkt 4. Niekiedy wskazuje się jednak, że przepis ten chroni również swobodę kształtowania decyzji co do własnego życia [zob. M. Budyn-Kulik (w:) J. Warylewski (red.), *System prawa karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2016, s. 147].

3. Argumentacja FTK

FTK uznał, że § 217 nKK narusza konstytucyjne prawo jednostki do autonomicznej śmierci, będące elementem tzw. ogólnego prawa osobistego (*das allgemeine Persönlichkeitsrecht*)²². Argumentacja FTK składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza prowadzi do konkluzji, iż prawo do autonomicznej śmierci, w tym prawo do samobójstwa i pomocy osób trzecich w samobójstwie, jest istotnym prawem jednostki chronionym przez Ustawę Zasadniczą („UZ”). Z kolei puentą drugiej części argumentacji jest uznanie, że § 217 nKK stanowi niedopuszczalną ingerencję w ww. prawo.

W celu prezentacji wyводу FTK niezbędne jest krótkie omówienie usytuowania tzw. ogólnego prawa osobistego w UZ. Wywodzone jest ono z art. 2 ust. 1 UZ („Każdy ma prawo do swobodnego kształtowania swojej osobowości, o ile nie narusza to praw innych i nie wykracza przeciw ładowi konstytucyjnemu lub prawu moralnemu”) w związku z art. 1 ust. 1 UZ („Godność człowieka jest nienaruszalna. Jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem wszelkich władz państwowych”).

W ramach art. 2 ust. 1 UZ niemieckie orzecznictwo i nauka prawa identyfikuje dwa całkowicie różne²³ i w dużej mierze niezależne od siebie²⁴ obszary znaczeniowe. Z jednej strony przepis ten chroni wolność działania w szerokim znaczeniu (*die allgemeine Handlungsfreiheit*), tj. wolność jednostki czynienia bądź nieczynienia tego, co jednostce się podoba²⁵. Tym samym

22 Stwierdzenie naruszenia tego prawa dotyczy skarg wniesionych przez osoby, które chciały skorzystać z „zawodowej” pomocy w samobójstwie. Nadto, FTK rozpatrzył skargi wniesione przez podmioty, które chciały oferować taką pomoc, tj. lekarzy, stowarzyszenia oferujące pomoc w samobójstwie oraz adwokata. Również te skargi zostały uwzględnione (poza uznaniem za niedopuszczalną skargi wniesionej przez stowarzyszenie ze Szwajcarii). W tym zakresie FTK w szczególności dopatrył się naruszenia wolności wyboru zawodu.

23 Por. D. Grimm, zdanie odrębne do wyroku FTK z dnia 6.06.1989 r., BVerfGE 80, 137 (167).

24 Zob. M. Sachs, *Verfassungsrecht II – Grundrechte*, Berlin Heidelberg 2017, s. 235.

25 Por. tamże, s. 236. Por. tzw. Elfes-Urteil, tj. wyrok FTK z dnia 16.01.1957 r. BVerfGE 6, 32 (36).

uznaje się, że użyte w przepisie pojęcie „swobodne kształtowanie własnej osobowości” obejmuje każde możliwe do pomyślenia zachowanie ludzkie, w tym także zachowania społecznie szkodliwe, oceniane jako niemoralne lub naruszające podstawowe prawa innych osób²⁶. Tak szeroko określony zakres wolności podlega z kolei ograniczeniom według kryteriów określonych w dalszej części art. 2 ust. 1 UZ, tj. prawa innych osób, ład konstytucyjny oraz prawo moralne. Z drugiej strony obok ogólnej wolności działania, art. 2 ust. 1 UZ chroni istotne elementy osobowości jednostki, które nie są objęte zakresem innych praw podstawowych²⁷. Uznaje się jednak, że zasługują one na konstytucyjną ochronę ze względu na powiązanie z godnością człowieka²⁸. Stąd też, gdy mowa o ogólnym prawie osobistym (w odróżnieniu od wolności działania w szerokim sensie) wskazuje się na art. 2 ust. 1 w związku z art. 1 ust. 1 UZ. Ogólne prawo osobiste ma oczywiście węższy zakres niż ogólna

wolność działania, niemniej zakres ten nie jest określony w sposób wyczerpujący i ustalany jest stopniowo w orzecznictwie²⁹.

Oceniając zgodność § 217 nKK z wzorcami konstytucyjnymi, FTK rozpoczął swój wywód od związłego zrekapitulowania koncepcji ogólnego prawa osobistego w dotychczasowym orzecznictwie. Czyniąc to, FTK starał się wyeksponować powiązanie „idei autonomicznego samookreślenia się”³⁰ jednostki z nieutralną godnością człowieka. FTK wskazał w szczególności, że ogólne prawo do ochrony osobowości „zapewnia podstawowe warunki ku temu, by jednostka mogła w sposób autonomiczny określać, rozwijać i utrzymywać swoją tożsamość i indywidualność”³¹. Z kolei „autonomiczne utrzymywanie własnej osobowości zakłada, że człowiek może rozporządzać sobą według własnych kryteriów i nie jest włączany w formy życia, które pozostają w nieusuwalnej sprzeczności z jego wyobrażeniami o sobie i pojmowaniem samego siebie”³².

Następnie FTK skoncentrował się na wykazaniu, iż decyzja o zakończeniu własnego życia objęta jest ogólnym prawem osobistym. W tym kontekście FTK podkreślił „egzystencjalne znaczenie”³³ takiej decyzji dla osobowości człowieka, jej ściśle osobisty charakter oraz związek z tożsamością i indywidualnością jednostki: „To, jaki sens jednostka dostrzega we własnym życiu [...], podlega najbardziej osobistym wyobrażeniom i przekonaniom”³⁴. Powołując się na poglądy niemieckiej doktryny, FTK wskazał, iż „prawo do odebrania sobie życia gwarantuje, że jednostka może samodzielnie określać siebie zgodnie z własnym wyobrażeniem o sobie, a tym samym może utrzymywać swoją osobowość”³⁵.

26 Na podstawie orzecznictwa FTK można wskazać następujące przykłady prawo do swobody działania: karmienie gołębi w parku (BVerfGE 54, 143 [146]), spożywanie narkotyków (BVerfGE 90, 145 [171]); jazda konno w lesie (BVerfGE 80, 137). W doktrynie wskazuje się, że nawet zabójstwo jest objęte zakresem art. 2 ust. 1 UZ, jednak działanie to jest skutecznie ograniczone przepisami karnymi (zob. M. Sachs, *Verfassungsrecht II...*, s. 238. We współczesnej teorii prawa konstytucyjnego stanowisko, iż jednostka ma konstytucyjne prawo do kradzieży czy prawo do zabicia innego człowieka nie jest odosobnione: „[...] if private autonomy constitutes a constitutional right, the act of stealing is part of that right (at the constitutional level), as it forms an action in accordance to one's private autonomy; such an act is forbidden, however, at the sub-constitutional level by a statute criminalizing the act that has been held to be proportional” (A. Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge 2012, s. 42). Odnośnie do prawa do zabójstwa zob. K. Möller, *Proportionality and Rights Inflation* (w:) G. Huscroft, B.W. Miller, G. Webber (red.), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*, New York 2014, s. 163–165.

27 Por. wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 206.

28 Zob. M. Sachs, *Verfassungsrecht II...*, s. 235. Za prawnomierzynarodowy odpowiednik tego prawa może uchodzić art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (por. V. Epping, *Grundrechte*, Heidelberg 2015, s. 304).

29 W jednym z wyroków FTK wskazał: „Ze względu na [...] specyfikę ogólnego prawa osobistego, orzecznictwo [...] nie określiło treści chronionego prawa w sposób wyczerpujący, ale wypracowywało jego aspekty w związku z daną sprawą podlegającą rozstrzygnięciu” (wyrok FTK z 03.06.1980 r., BVerfGE 54, 148 (153).

30 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 207.

31 Tamże, pkt 207.

32 Tamże, pkt 207.

33 Tamże, pkt 209.

34 Tamże, pkt 209.

35 Tamże, pkt 209.

Co istotne, według FTK decyzja o własnej śmierci jest wyrazem godności człowieka z tego względu, że wynika bezpośrednio z „idei autonomicznego rozwoju własnej osobowości”³⁶, która ugruntowana jest w godności człowieka.

Również skorzystanie z pomocy innych przy samobójstwie objęte jest ogólnym prawem osobistym. Skoro konstytucja chroni prawo do rozwoju osobowości, a w konkretnym wypadku rozwój osobowości uzależniony jest od działania osób trzecich, to w świetle konstytucji niedopuszczalne jest, by jednostka była ograniczona w korzystaniu ze swojego prawa poprzez zakazy adresowane do tych osób. Dotyczy to „szczególnie jednostki, która rozważa samodzielne zakończenie swojego życia. W wielu przypadkach jedynie dzięki fachowej pomocy kompetentnych i gotowych do pomocy podmiotów trzecich, zwłaszcza lekarzy, ma ona możliwość podjęcia stosownej decyzji i ewentualnie, zrealizowania samobójczego zamiaru w dogodny dla siebie sposób”³⁷. Stąd też, pomimo tego, że adresem zakazu wyrażonego w § 217 ust. 1 nKK nie jest jednostka zamierzająca odebrać sobie życie, przepis ten ingeruje w jej prawo podstawowe, ponieważ *de facto* uniemożliwia jej skorzystanie z „zawodowo” oferowanej pomocy w samobójstwie³⁸.

Zgodnie z metodologią wypracowaną w niemieckim prawie konstytucyjnym zasadność ustawowego ograniczenia prawa podstawowego powinna być oceniona w świetle (szeroko rozumianego) testu proporcjonalności, tj. według następujących kryteriów: (i) realizacji celów prawowych, (ii) przydatności, (iii) konieczności oraz (iv) proporcjonalności (w sensie ścisłym)³⁹.

36 Tamże, pkt 211.

37 Tamże, pkt 213.

38 Tamże, pkt 216.

39 Tamże, pkt 235. Na temat ograniczeń konstytucyjnych praw lub wolności w polskim prawie konstytucyjnym zob. np. L. Bosek, [Komentarz do art. 31] w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, nb. 65–154. Odnosnie ogólnego modelu proporcjonalności we współczesnym konstytucjonalizmie zob. np. G. Webber, *The Negotiable Constitution: On the Limitation of Rights*, Cambridge: CUP, 2009, s. 71–72 lub A. Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge 2012, s. 3.

FTK uznał, że § 217 nKK realizuje prawowity cel, jako że służy temu, by chronić „samookreślenie się jednostki w zakresie swojego życia i w ten sposób chroni życie jako takie”⁴⁰. Tym samym FTK zaakceptował stanowisko przyjęte przez projektodawców ustawy, iż zawodowe udzielanie pomocy w samobójstwie generuje niebezpieczeństwa dla samookreślenia się jednostki w zakresie decyzji o zakończeniu życia⁴¹. FTK nie rozważał innych celów prawowych, które mogłyby potencjalnie realizować skarżona regulacja⁴².

FTK uznał, że § 217 nKK spełnia kryterium przydatności, co oznacza, że stanowi on skuteczny instrument ochrony dóbr prawnych⁴³. Natomiast powstrzymując się od zajęcia stanowiska w zakresie kryterium konieczności (tj. czy regulacja ta jest niezbędna dla realizacji prawowitego celu), FTK zanegował proporcjonalność ograniczenia prawa do autonomicznej śmierci. Zda-

40 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 227.

41 Tamże, pkt 257.

42 Por. szerszą listę celów prawowych (rozważanych jako „uzasadnione interesy państwa”) w wyroku amerykańskiego Sądu Najwyższego dotyczącego wspomaganego samobójstwa: „First, Washington has an „unqualified interest in the preservation of human life.” [...] The State’s prohibition on assisted suicide, like all homicide laws, both reflects and advances its commitment to this interest. [...] Relatedly, all admit that suicide is a serious public-health problem, especially among persons in otherwise vulnerable groups. [...] Those who attempt suicide-terminally ill or not-often suffer from depression or other mental disorders. [...] legal physician-assisted suicide could make it more difficult for the State to protect depressed or mentally ill persons, or those who are suffering from untreated pain, from suicidal impulses. The State also has an interest in protecting the integrity and ethics of the medical profession. [...] the American Medical Association, [...] has concluded that “[p]hysician-assisted suicide is fundamentally incompatible with the physician’s role as healer.” [...] [...] Next, the State has an interest in protecting vulnerable groups-including the poor, the elderly, and disabled persons-from abuse, neglect, and mistakes. [...] Finally, the State may fear that permitting assisted suicide will start it down the path to voluntary and perhaps even involuntary euthanasia”) [*Washington v. Glucksberg*, 521 U.S. 702 (728–735)].

43 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 260.

niem FTK, konsekwencją ocenianej regulacji jest to, że „w praktyce prawo do samobójstwa [...] w określonych konstatacjach w dużej mierze staje się fikcją”⁴⁴. Możliwość skorzystania ze wspomaganego samobójstwa jest „zawężona tak bardzo, że jednostce nie pozostawia się w praktyce miejsca na skorzystanie z konstytu-

prawa?”⁴⁷. Dla uwyrażenia teoretycznych założeń i implikacji stanowiska FTK warto przedstawić typologię modelowych rozwiązań konstytucyjnych w zakresie prawa do samobójstwa i do pomocy w samobójstwie ze strony osób trzecich. Po pierwsze, można by twierdzić, że konstytucja w ogóle nie gwa-

Zasadnicza struktura argumentacji uzasadniającej stanowisko FTK jest znana w prawno-etycznych dyskusjach o dopuszczalności wspomaganego samobójstwa. W pewnym uproszeniu można ją wyrazić za pomocą – traktowanego jako retoryczne – pytania: „skoro mam prawo do popełnienia samobójstwa [...], dlaczego porządek prawny miałby zakazywać komuś udzielenia mi pomocy w skorzystaniu z tego prawa?”

tucyjnej wolności”⁴⁵ w zakresie samookreślenia się co do własnej śmierci. Z kolei pozostawienie jednostce innych opcji niż skorzystanie z zawodowo oferowanej pomocy w samobójstwie, takich jak rozbudowa opieki paliatywnej czy dostępność pomocy w samobójstwie za granicą, nie kompensuje uszczerbku dotyczącego konstytucyjnej wolności⁴⁶.

4. Samobójstwo a prawa podstawowe

Zasadnicza struktura argumentacji uzasadniającej stanowisko FTK jest znana w prawno-etycznych dyskusjach o dopuszczalności wspomaganego samobójstwa. W pewnym uproszeniu można ją wyrazić za pomocą – traktowanego jako retoryczne – pytania: „skoro mam prawo do popełnienia samobójstwa [...], dlaczego porządek prawny miałby zakazywać komuś udzielenia mi pomocy w skorzystaniu z tego

prawa do samobójstwa (i w konsekwencji do pomocy w samobójstwie), tzn. że ewentualna dokonana przez system prawny negatywna ocena samobójstwa⁴⁸ nie ingerowałaby w sferę prawa podstawowego. Po drugie, można twierdzić, że konstytucja chroni wprowadzenie prawa jednostki do popełnienia samobójstwa, jednakże ewentualny zakaz pomocy w samobójstwie nie będzie stanowił naruszenia tego prawa, w szczególności ingerencja ustawodawcy zwykłego w prawo jednostki nie będzie uznawana

47 J. Keown, *The Law and Ethics of Medicine: Essays on the Inviolability of Human Life*, Oxford 2012, s. 299.

48 Taka negatywna ocena nie musiałaby jednak polegać na penalizacji samobójstwa, ale mogłaby wyrażać się w stosowaniu regulacji dotyczących obowiązku udzielenia pomocy; por. np. art. 162 § 1 kodeksu karnego. Odnośnie do kontrowersji w zakresie aktualizacji obowiązku pomocy w przypadku próby samobójczej zob. J. Kosonoga-Zygmunt, *Obowiązek udzielenia pomocy w przypadku sprzeciwu osoby zagrożonej w świetle rt. 162 kodeksu karnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2015 nr 1, s. 143–147.

44 Tamże, pkt 264.

45 Tamże, pkt 267.

46 Tamże, pkt 278.

za nieproporcjonalną. Po trzecie, można przyjąć, jak uczynił to FTK, że konstytucja – gwarantując prawo do samobójstwa – gwarantuje tym samym prawo do pomocy w samobójstwie ze strony osób trzecich, a zakaz pomocy w samobójstwie stanowi niedopuszczalne naruszenie prawa podstawowego. W kontekście wyroku FTK modele te należy analizować w świetle wykładni art. 2 ust. 1 UZ, niemniej co do zasady mają one charakter uniwersalny i można je rozważać w odniesieniu do postanowień innych aktów konstytucyjnych. W związku z powyższym, tytułem przykładu, omówienie tych modeli zostanie zilustrowane wykładnią postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka („EKPCz”).

W niemieckim orzecznictwie można spotkać wypowiedzi, które przynajmniej *prima facie* dałyby się przyporządkować pierwszemu modelowi. Niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości („FTS”) wyraził w 2001 r. pogląd, że samobójstwo – niezależnie od braku karalności – jest sprzeczne z prawem⁴⁹. Uzasadnieniem tego stanowiska miała być okoliczność, iż „w konstytucyjnym systemie wartości życie człowieka – bez dopuszczalnego relatywizowania – znajduje się na pierwszym miejscu wśród podlegających ochronie dóbr prawnych”⁵⁰. Prezentując pogląd o bezprawności samobójstwa, FTS powołał się na wcześniejsze orzeczenie z lat 50., wydane w kontekście przestępstwa nieudzielenia pomocy, w którym stwierdzono m.in., że „nikt nie może samowolnie dysponować swoim życiem i sprowadzić na siebie śmierć”⁵¹.

Uznanie, że wypowiedzi te świadczą o odrzuceniu poglądu o konstytucyjnym prawie do samobójstwa, wymagałoby jednak podjęcia dwóch kroków argumentacyjnych na gruncie wykładni art. 2 ust. 1 UZ. Po pierwsze, należałoby zakwestionować standardowe aktualnie określenie zakresu ochrony art. 2 ust. 1 UZ. Jak wspomniano, w ugruntowanym orzecznictwie

FTK przyjmuje się, że prawo do „kształtowania swojej osobowości” obejmuje swobodę działania w szerokim sensie, tj. prawo do czynienia tego, co się chce. Niemniej w niemieckim dyskursie konstytucyjnym formułowana była krytyka takiego rozumienia art. 2 ust. 1 UZ. Argumentowano, że przepis ten dotyczy wyłącznie zachowań, które mają istotne znaczenie dla kształtowania ludzkiej osobowości i które nie są chronione szczególnymi prawami podstawowymi⁵². Po drugie, oprócz takiego ograniczonego określenia zakresu ochrony należałoby uznać, że samobójstwo nie jest działaniem istotnym dla kształtowania własnej osobowości. Uzasadnieniem dla tej konkluzji mogłoby być wskazanie na szczególny charakter życia dla człowieka. W jednym z orzeczeń FTK podkreślił, że „życie ludzkie stanowi [...] w ramach konstytucyjnego porządku najwyższą wartość; jest żywotną podstawą ludzkiej godności i warunkiem wszystkich innych praw podstawowych”⁵³. Dodatkowo można by twierdzić, iż prowadząc do nieodwracalnego zniesienia autonomii człowieka, samobójstwo nie ma istotnego znaczenia dla kształtowania osobowości. W takiej perspektywie, brak karalności samobójstwa nie tyle realizowałby konstytucyjne postulaty, co opierałby się na racjach pragmatycznych⁵⁴.

Podobne rozumowanie można przeprowadzić na gruncie wykładni art. 8 EKPCz. Wprawdzie, zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka („ETPCz”) pojęcie „życia prywatnego” w rozumieniu ust. 1 tego przepisu rozumiane jest bardzo szeroko⁵⁵, niemniej, w początkowej

49 Wyrok FTS z dnia 7.02.2001 r., 5 StR 474/00 (BGHSt. 46, 279 (285)). Przy czym FTS, uznając co do zasady bezprawność samobójstwa, dodał – bez szerszego uzasadnienia – zastrzeżenie: „poza skrajnymi wyjątkowymi przypadkami”.

50 Wyrok FTS z 7.02.2001 r., sygn. 5 StR 474/00 (BGHSt. 46, 279 (285)).

51 Wyrok FTS z dnia 10.03.1954 r., sygn. GSST 4/53 (BGHSt. 6, 153).

52 Por. D. Grimm, zdanie odrębne do wyroku FTK z dnia 6.06.1989 r., BVerfGE 80, 137 (166).

53 Wyrok FTK 25.02.1975 r., BVerfGE 39, 1 (42).

54 Por. uzasadnienie jednego z projektów legislacyjnych, najważnych równoległe do projektu ustawy zakazującej „zawodową” pomoc w samobójstwie: Deutscher Bundestag, druk nr 18/5376, s. 7.

55 Por. np. „private life« is a broad term encompassing the sphere of personal autonomy within which everyone can freely pursue the development and fulfilment of his or her personality and to establish and develop relationships with other persons and the outside world” (wyrok z dnia 10.06.2010 r. w sprawie Jehovah’s Witnesses of Moscow and Others p. Rosji, skarga nr 302/02, § 117). Wskazuje się, że orzecznictwo ETPCz prowadzi do stopniowego prze-

fazie orzeczniczej aktywności ETPCz, powołując się na cele i okoliczności przyjęcia EKPCz, reprezentowano także odosobnione stanowisko, zgodnie z którym „głównym jeśli nie jedynym zamierzonym zakresem zastosowania art. 8 była [...] »ochrona życia domowego« jednostki»⁵⁶. Również prace nad redakcją obecnego art. 8 ust. 1 wskazują, że u podstaw tej regulacji znajdowała się intencja uwzględnienia w EKPCz „uprawnień naturalnych odnoszących się do małżeństwa, rodzicielstwa i rodziny oraz nienaruszalności miejsca zamieszkania”⁵⁷. Przyjmując taką wykładnię, należałoby uznać, że prawo do samobójstwa (prawo do decydowania o własnej śmierci) w ogóle nie jest objęte zakresem art. 8 ust. 1, a zatem oddalenie skargi dotyczącej zakazu pomocy w samobójstwie nastąpiłoby bez konieczności przeprowadzenia testu proporcjonalności zgodnie z ust. 2.

Zgodnie z drugim modelem decyzja jednostki o samobójstwie oraz skorzystanie w samobójstwie z pomocy osoby trzeciej objęte jest zakresem art. 2 ust. 1 UZ, czy to w postaci ogólnego prawa osobistego, czy w postaci ogólnej wolności działania. Niemniej uznaje się, że ingerencja ustawodawcy w postaci wprowadzania rozwiązań prawnych mających na celu ograniczenie udziału osób trzecich w samobójstwie jest uzasadniona w świetle przesłanek testu proporcjonalności.

W szczególności w ramach drugiego modelu dopuszcza się, że ustawodawca może podjąć zapobiegawcze działania odnoszące się do ryzyka polegającego na tym, że samo istnienie ofert świadczenia „zawodowej” pomocy w samobójstwie ma potencjał wywołania klimatu społecznego sprzyjającego akceptacji samobójstwa, a tym samym presji na starych i chorych ludzi, by skorzystali z tych ofert, w szczególności w celu „odciążenia” swoich bliskich czy społeczeństwa od

kształcenia pojęcia „życia prywatnego” z art. 8 w „a general freedom of action, a notion which is known as *allgemeine Handlungsfreiheit* in German legal science” (zdanie odrębne sędziego Wojtyczka do wyroku ETPCz z dnia 13.01.2015 r. w sprawie *Elberte p. Lotwie*, skarga nr 61243/08, pkt 4).

56 Zdanie odrębne sędziego Fitzmaurice do wyroku ETPCz z dnia 13.06.1979 r. w sprawie *Marckx vs. Belgium*, skarga nr 6833/74, pkt 7.

57 P.-H. Teitgen, cyt. za: W.A. Schabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford 2015, s. 360.

różnych niedogodności. Przeciwstawienie się takiemu ryzyku poprzez regulację prawnokarną można uznać za konieczne (niezbędne), jako że inne środki nie są w stanie wyeliminować źródła tego ryzyka, tj. samego pojawienia się ofert „zawodowej” pomocy w samobójstwie⁵⁸.

W postępowaniu przed FTK uczestnicy postępowania, opowiadający się za konstytucyjnością § 217 nKK, uzasadniali proporcjonalność ingerencji w szczególności poprzez wskazanie na szczególnie wysoką rangę chronionych dóbr (autonomia i życie jednostek), a jednocześnie na ograniczony zakres ingerencji w prawo do samobójstwa. Ustawodawca nie eliminuje bowiem prawa do samobójstwa, ale ogranicza pewną „formę” udziału w samobójstwie ze strony osób trzecich⁵⁹.

Model drugi byłby zgodny z aktualnym stanowiskiem ETPCz dotyczącym wspomaganego samobójstwa. Zdaniem ETPCz, jednym z aspektów prawa do poszanowania życia prywatnego jest „prawo jednostki do decydowania, za pomocą jakich środków i w którym momencie jej życie się zakończy – przy założeniu, że jest ona w stanie swobodnie podejmować decyzje w tej kwestii i odpowiednio działać”⁶⁰. Niemniej, biorąc pod uwagę, że celem całkowitego zakazu pomocy w samobójstwie jest „zabezpieczenie

58 Por. np. *Deutsche PalliativStiftung*, [pisemne stanowisko w postępowaniu przed FTK z dnia 25.02.2017 r.], s. 8–13, online https://www.palliativstiftung.de/fileadmin/images/service_aktuelles/downloads/2017-02-25__Stellungnahme__DPS__217_StGB.pdf (dostęp 20.06.2020).

59 Por. wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 117 oraz *Deutsche Stiftung Patientenschutz*, [pisemne stanowisko w postępowaniu przed FTK], online, s. 35, https://www.stiftung-patientenschutz.de/uploads/docs/Organisierte_Sterbehilfe_217StGB_Stellungnahme_Patientenschutz_Info-Dienst_2017_1.pdf (dostęp 20.06.2020).

60 Wyrok w sprawie *Haas p. Szwajcarii*, § 51. We wcześniejszym orzeczeniu prawo jednostki określono wężej i ostrożniej: „The applicant in this case is prevented by law from exercising her choice to avoid what she considers will be an undignified and distressing end to her life. The Court is not prepared to exclude that this constitutes an interference with her right to respect for private life as guaranteed under Article 8 § 1 of the Convention” (wyrok w sprawie *Pretty p. Zjednoczonemu Królestwu*, § 67).

życia, a tym samym ochrona praw innych osób”⁶¹, w ocenie ETPCz zakaz ten nie jest nieproporcjonalny w świetle przesłanek wskazanych w ustępie 2 artykułu 8 EKPCz. ETPCz stwierdził w tym kontekście, że „Państwa mają prawo do regulowania za pomocą prawa karnego, działań szkodliwych dla życia i bezpieczeństwa innych osób [...]. Im poważniejsza szkoda, tym bardziej jest ona istotna na etapie porównywania zdrowia i bezpieczeństwa publicznego z przeciwstawną zasadą osobistej autonomii”⁶².

Wreszcie, w ramach trzeciego modelu (przyjętego przez FTK), można uznać, że prawo do samobójstwa jest na tyle ważnym prawem jednostki, że ingerencja w nie poprzez prawnokarny zakaz pomocy w samobójstwie nie może być uznana za proporcjonalną. Wbrew wyraźnym zapewnieniom FTK, stanowisko przyjęte w trzecim modelu nie jest zgodne z dotychczasowym orzecznictwem ETPCz⁶³. Niemniej ekstrapolacja modelu przyjętego przez FTK na konwencyjne postanowienia nie wiązałyby się z zakwestionowaniem orzeczniczej metodologii ETPCz, uwzględniającej dynamiczny charakter EKPCz⁶⁴. Niezbędne byłoby

jednak dokonanie pewnego przesunięcia akcentów w stosunku do dotychczasowego podejścia ETPCz do tzw. prawa do śmierci, w szczególności w zakresie przeprowadzenia testu proporcjonalności. W tym celu można by odwołać się do przyjmowanego przez ETPCz założenia, iż co do zasady swoboda państwa członkowskiego w zakresie „ważenia” interesów indywidualnych i publicznych powinna być ograniczona, gdy w grę wchodzi „szczególnie istotny aspekt egzystencji lub tożsamości jednostki”⁶⁵. Odpowiednio, można twierdzić, że decyzja o własnej śmierci należy do „intymnych aspektów życia prywatnego”⁶⁶, stąd muszą istnieć szczególnie poważne powody, aby uznać ingerencję ze strony władz publicznych za uzasadnioną w rozumieniu art. 8 ust. 2. Z kolei, troska ustawodawcy o ochronę osób zagrożonych nadużyciami może być zrealizowana poprzez wprowadzenie procedur pozwalających na weryfikację, czy pomoc w samobójstwie świadczona jest osobom, które w sposób autonomiczny podejmują decyzję o własnej śmierci⁶⁷.

5. Dylematy testu proporcjonalności

Zaprezentowana wyżej typologia wskazuje, iż w przypadku afirmacji konstytucyjnego prawa do samobójstwa dopuszczalność zakazu pomocy w samobójstwie rozstrzygana jest w ramach testu proporcjonalności. Oznacza to, że odpowiedź na pytanie, czy ustawodawca zwykły może zakazać udzielania pomocy w popełnieniu samobójstwa, nie jest udzielana w ramach interpretacji (ustalania znaczenia) tekstu konstytucji⁶⁸, ale w ramach oceny dopuszczalności

61 Tamże, § 69.

62 Tamże, § 74.

63 Por. Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 302. FTK cytuje pojedyncze zdania z wyroków w sprawie Pretty oraz w sprawie Haas, sugerując, iż orzeczenia te są zgodne ze stanowiskiem FTK. Tymczasem w pierwszym z tych wyroków, ETPCz jednoznacznie uznał, że całkowity zakaz wspomagane samobójstwa nie jest nieproporcjonalny. Co więcej, FTK zniekształca poszczególne twierdzenia zawarte w wyroku Pretty. Przykładowo: FTK przypisuje ETPCz następujące stanowisko: „W czasach wzrastającego postępu w medycynie i zwiększającej się długości życia nikt nie powinien być zmuszany wbrew własnemu wyobrażeniu o sobie i osobistej tożsamości do życia aż do późnej starości lub w stanie poważnego fizycznego lub psychicznego osłabienia” (pkt 304). Tymczasem ETPCz traktuje to twierdzenie wyłącznie sprawozdawczo. ETPCz stwierdził bowiem: „In an era of growing medical sophistication combined with longer life expectancies, many people are concerned that they should not be forced to linger on in old age or in states of advanced physical or mental decrepitude which conflict with strongly held ideas of self and personal identity” (§ 65).

64 „the Convention is a living instrument which [...] must be interpreted in the light of present-day conditions” (wyrok

ETPCz z dnia 25.04.1978 r. w sprawie Tyrer p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 5856/72, § 31).

65 Wyrok ETPCz z dnia 10.04.2007 r. w sprawie Evans p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 6339/05, § 77.

66 Wyrok ETPCz z dnia 31.07.2000 r. w sprawie A.D.T. p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 35765/97, § 36.

67 Por. argumentację skarżącą w sprawie Pretty p. Zjednoczonemu Królestwu, § 59 i 46.

68 Por. „Given the structure of human rights norms, there is something misleading in the idea that judges interpret rights. Judges do not interpret rights: they assess justifications” (M. Kumm, *The Idea of Socratic Contestation and the Right to Justification: The Point of Rights-based Proportionality Review*, „Law & Ethics of Human Rights” 2010, nr 2, s. 150). Na temat napięcia pomiędzy wykładnią a analizą prowa-

ingerencji w prawo jednostki⁶⁹. Z kolei kluczowym momentem przeprowadzania tej oceny jest test proporcjonalności *sensu stricto*, polegający na wazieniu kategoriálně różniących się i niesprowadzalnych do wspólnego mianownika interesów (dóbr, wartości, sytuacji)⁷⁰. Trudno jest bowiem zidentyfikować weryfikowalną metodologię dla porównania i wyważenia, przykładowo, interesu jednostki do dobrowolnego i świadomego skorzystania z pomocy w samobójstwie z ryzykiem powstania sytuacji, iż decyzje o zakończeniu życia będą podejmowane pod presją i nie będą w pełni autonomiczne⁷¹.

dzoną w ramach testu proporcjonalności oraz skutków tego napięcia zob. G. Huscroft, *Proportionality and the relevance of interpretation* (w:) G. Huscroft, B.W. Miller, G. Webber (red.), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*, New York 2014, s. 186–202.

69 „Proportionality analysis is not concerned with determining what rights we have. It is concerned with determining the extent to which the rights we have may justifiably be limited by the state” (G. Huscraft, *Proportionality and Pretense*, „Constitutional Commentary” 2014 nr 29, s. 240).

70 Por. np. G. Webber, *The Negotiable Constitution...*, s., 89–100.

71 Por. pytanie sędziego Soutera podczas rozprawy w dniu 8.01.1997 r. w sprawie *Washington vs. Glucksberg* rozstrzyganej przez Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych: „[...] taking [...] the fear of abuse, the argument runs in various forms that, if [...] what the two Courts of Appeals so far have recognized prevails, the risk is that [...] the practice of assistance, [...] is going to sort of gravitate down to those who are not terminally ill, to those [...] who have not made a truly voluntary or knowing choice. And ultimately it's going to gravitate out of physician-assisted suicide into euthanasia. One of the difficulties that I have with this [...] it is I'm not sure how I should weight or value that risk or those risks. What the argument raises is plausible. [...]. But I don't know how realistic it is. And I don't know how much weight to put on it”. What should I do, where should I look, or what methodology should I pursue to try to solve my difficulty? (https://www.supremecourt.gov/pdfs/transcripts/1996/96-110_01-08-1997.pdf)

The Canadian Supreme Court declined to find a right to assisted suicide precisely because, in its judgment, “the concerns about abuse and the great difficulty in creating appropriate safeguards” make it impossible to say that a blanket prohibition on assisted suicide is inappropriate or fails to reflect “fundamental values at play in our society.”²⁷⁶

W teorii współczesnego konstytucjonalizmu wskazuje się, że rozumowanie sędziowskie prowadzone w ramach oceny dopuszczalności ingerencji w prawo jednostki jest wolne od „ograniczających cech, które skądinąd charakteryzują rozumowanie prawnicze”⁷². Uważa się nawet, że w przypadku testu proporcjonalności rzeczywista argumentacja skryta jest za „technokratycznym kamuflażem”, tj. za „wieloetapowym, legalistycznym brzmiącym testem”⁷³. Analizując proporcjonalność ingerencji w prawo jednostki, sądy „faktycznie oceniają, czy ustawodawstwo może być uzasadnione w świetle racji publicznych”⁷⁴, co powoduje, że w efekcie wyznacznikiem niekonstytucyjności staje się nierozumność rozwiązania przyjętego przez ustawodawcę zwykłego. Nierzadko podkreśla się subiektywny⁷⁵ i nietransparentny⁷⁶ charakter tego elementu rozumowania sądów konstytucyjnych⁷⁷.

72 M. Kumm, s. 150.

73 Tamże, s. 174.

74 Tamże, s. 168–169.

75 Por. np. W.A. Schabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford 2015 r., s. 406. Zob. też np. „the balancing of rights, interests, and values entailed in the analysis of appropriateness is unavoidably subjective. There is no objective standard for measuring and weighing free speech vs. privacy, freedom vs. safety, privacy vs. public health, or the protection of an endangered species vs. the creation of badly needed jobs” (B. Schlink, *Proportionality In Constitutional Law: Why Everywhere But Here?*, Duke Journal of Comparative & International Law, 2012 nr 22, s. 291).

76 Por. np. „[...] the way in which the principle of proportionality generates particular conclusions is difficult to discern: concluding whether legislation ‘strikes the right balance’ or is ‘proportionate’ in relation to constitutional rights is, in many instances, asserted rather than demonstrated” (G. Webber, *The Negotiable Constitution: On the Limitation of Rights*, Cambridge 2009, s., 89).

77 Por. uwagę jednego z interwientów w sprawie rozpatrywanej przez TFK: „Niezbędne do podjęcia wyważenie interesów nie ma zasadniczo charakteru prawniczego, ale zwłaszcza w prawie konstytucyjnym i w kontekście bliskości gwarancji godności jest uwikłane w uwarunkowania (społeczno-) polityczne, a także filozoficzne, czy wręcz zdeterminowane przez te uwarunkowania” (die Deutsche PalliativStiftung, op. cit., s. 14).

W związku z powyższym warto podjąć próbę rekonstrukcji argumentów (przesłanek), które zaważyły na wyniku testu proporcjonalności przeprowadzonego przez FTK. Wydaje się, że kluczowe dla rozumowania FTK było określenie charakteru prawa jednostki do decydowania o własnej śmierci oraz wagi (istotności) tego prawa w połączeniu z przyjęciem „antyperfekcjonistycznego” stanowiska na gruncie filozofii politycznej.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że w ujęciu FTK prawo do samobójstwa jest jednym z aspektów „prawa do samookreślonej śmierci”⁷⁸. Innym aspektem tego prawa, ma być prawo do przerwania terapii podtrzymującej życie⁷⁹. Dokonane w samym punkcie wyjścia argumentacji zrównanie tych dwóch różnych decyzji jednostki oznacza, że FTK *a priori* odrzucił posłuszenie się kluczowymi dystynkcjami etycznymi, które mogą uzasadnić dopuszczalność zakazu wspomaganego samobójstwa w świetle konstytucji. W dyskursie konstytucyjnym można bowiem spotkać stanowisko, że ww. decyzje różnią się tak bardzo, iż ustawodawca jest uprawniony w świetle konstytucji do odmiennego potraktowania udziału osób trzecich w realizacji tych decyzji. Ilustracją takiego stanowiska jest wyrok amerykańskiego Sądu Najwyższego w sprawie *Vacco vs. Quill*⁸⁰, w którym uznano, że prawno-karny zakaz pomocy w samobójstwie nie narusza tzw. klauzuli równej ochrony⁸¹. W ocenie Sądu Najwyższego w przypadku udzielania pomocy w samobójstwie zamiarem lekarza „z konieczności i bez wątpienia”⁸² musi być śmierć pacjenta. Tymczasem taki zamiar nie musi towarzyszyć lekarzowi, który przerywa opiekę medyczną zgodnie z życzeniem pacjenta, albo który w ramach opieki paliatywnej podaje leki mogące przyspieszyć śmierć pacjenta. Wskazane rozróżnienie opiera

się na doktrynie podwójnego skutku (wskazującej, kiedy moralnie dopuszczalne jest podjęcie działania, z którego wynikają dwa skutki – dobry i zły)⁸³, a uznanie jego istotności może być wyrazem stanowiska, że życie jest tak szczególnie dobrem dla człowieka, iż porządek prawny może zakazywać działań podejmowanych z zamiarem zniszczenia tego dobra⁸⁴. Nadto, w świetle wskazanego rozróżnienia system prawny może identyfikować działania relewantne dla ochrony i określenia zakresu praw podstawowych w oparciu o intencje podmiotów. W przypadku FTK wszystkie te kwestie zostały *implicite* uznane za nierелеwantne jeszcze przed rozpoczęciem testu proporcjonalności.

FTK podkreślił z kolei „egzystencjalne znaczenie”⁸⁵ prawa do zakończenia własnego życia i samej decyzji o zabiciu siebie dla kształtowania osobowości. Taka decyzja ma „najbardziej osobisty charakter”⁸⁶, dotyczy „podstawowych pytań ludzkiego bytowania”⁸⁷, odpowiada temu, jak jednostka pojmuje sensowność

83 Por. np. F.J. Connell, *Double Effect, Principle Of (w:) The New Catholic Encyclopedia, Second Edition*, Detroit 2003, s. 880–801. Zasada podwójnego skutku wskazuje na następujące warunki działania: „(1) The act itself must be morally good or at least indifferent. (2) The agent may not positively will the bad effect but may merely permit it. [...]. (3) The good effect must flow from the action at least as immediately [...] as the bad effect. [...]. (4) The good effect must be sufficiently desirable to compensate for the allowing of the bad effect” (tamże).

84 Stanowisko, iż życie ludzkie jest konstytucyjnym dobrem, które nie pozostaje w swobodnej dyspozycji jednostki można spotkać w polskiej doktrynie konstytucyjnej (zob. np. T. Sroka, [Art. 38] (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, nb. 183), aczkolwiek nie zawsze dostatecznie precyzyjnie przedstawia się próby jego uzasadnienia. W szczególności za błędne należy uznać łączenie dwóch odrębnych zagadnień: tego, (1) czy jednostka w świetle uregulowań konstytucyjnych uprawniona jest do dysponowania własnym życiem (np. żądając eutanazji) oraz tego, (2) czy z prawa do życia można wywieść prawo do dysponowania własnym życiem (np. prawa do eutanazji). Odpowiedź negatywna na pytanie (2) nie przesądza o negatywnej odpowiedzi na pytanie (1).

85 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 209, 264, 277.

86 Tamże, pkt 222.

87 Tamże, pkt 209.

78 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 209.

79 Por. tamże, pkt 209. Podobnie stanowisko przyjął włoski Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 25.09.2019 r. nr 242 nie identyfikując istotnej różnicy między wspomaganym samobójstwem a przerwaniem terapii.

80 *Vacco v. Quill*, 521 U.S. 793 (1997).

81 Zgodnie z XIV Poprawką „Nie może też żaden stan [...] odmówić komukolwiek na swoim obszarze równej ochrony prawnej”. Zob. M.V. Tushnet, *Equal protection (w:) Oxford Companion to the Supreme Court of the United States*, red. K.L. Hall, Oxford–New York 2005, s. 297–300.

82 *Vacco vs. Quill*, 521 U.S. 793, 802 (1997).

swojej egzystencji⁸⁸, w wyjątkowy sposób dotyczy indywidualności i tożsamości jednostki⁸⁹. Bez prawa do pozbawienia się życia jednostka nie mogłaby określić siebie według własnych wyobrażeń⁹⁰. Stanowisko FTK, zblizowane zatem jest do poglądu wyrażonego w jednym z orzeczeń amerykańskiego Sądu Najwyższego dotyczącym aborcji, gdzie przyznano szczególny status „decyzjom kluczowym dla osobistej godności i autonomii” oraz uznano, iż „w sercu wolności znajduje się prawo do definiowania własnej koncepcji istnienia, znaczenia, wszechświata i tajemnicy ludzkiego życia”⁹¹.

Nadto FTK podkreśla silny związek respektu dla autonomicznej decyzji o własnej śmierci z poszanowaniem godności człowieka⁹². Ten związek – w ocenie FTK – powoduje, iż „samodzielna decyzja o końcu własnego życia nie wymaga żadnego dalszego uzasadnienia czy usprawiedliwienia”⁹³ – rozstrzygająca jest wyłącznie wola jednostki. Co więcej, wola jednostki w tym przypadku wymyka się ocenie według „ogólnych przekonań moralnych, religijnych nakazów, wzorców społecznych dotyczących podejścia do śmierci i życia czy też rozważań obiektywnej rozumności”⁹⁴. Niedopuszczalnym jest, by prawo „deprecjonowało [...] – podjętą w sposób świadomy i wolny – decyzję autonomicznie działającego podmiotu [...] o zabiciu siebie przy skorzystaniu z pomocy osoby trzeciej”⁹⁵. Ustawodawca nie może zatem realizować celu polegającego po prostu na dążeniu do zmniejszeniu liczby wspomaganych samobójstw – ustawodawca może jedynie dążyć do ograniczenia takich samobójstw, które nie są autonomicznie wybrane przez jednostki⁹⁶.

Opisywane stanowisko FTK odpowiada antyperfekcjonizmowi jako jednej z koncepcji w ramach filozofii politycznej. Antyperfekcjonizm uznaje, że „państwo powinno być ślepe na prawdę lub fałsz ideałów moralnych lub koncepcji dobra”, ewentualnie, że „państwo

musi być neutralne w stosunku do różnych koncepcji dobra”⁹⁷. Państwo nie może zajmować stanowiska co do dobra lub zła moralnego, z wyłączeniem wąsko rozumianej zasady krzywdy (*harm principle*) ani podejmować rozstrzygnięć opartych na przekonaniu, że pewne zachowania sprzyjają osiągnięciu dobrego życia, a pewne zachowania oddalają od tego celu⁹⁸.

Niezależnie od tego, czy i ewentualnie w jakim zakresie antyperfekcjonizm jest zaakceptowany w orzecznictwie FTK, a tym samym w niemieckim prawie konstytucyjnym, nie ulega wątpliwości, że jego przyjęcie nie jest zdeterminowane treścią aktów z zakresu ochrony praw człowieka czy obecną w nich – wprost lub pośrednio – afirmacją godności człowieka. Antyperfekcjonizm nie ma monopolu na filozoficzną eksplikację współczesnej ochrony praw człowieka. Treść postanowień z zakresu ochrony praw człowieka nie zawiera sformułowań, które byłyby nie do pogodzenia z perfekcjonizmem, a na gruncie filozoficznym wypracowywane są koncepcje perfekcjonistyczne, których teoretycznym fundamentem jest afirmacja nienaruszalnej godności człowieka⁹⁹.

Przyjęcie przez FTK antyperfekcjonizmu, które okazało się kluczowe dla przeprowadzenia testu proporcjonalności, ma daleko idące konsekwencje dla pojmowania godności człowieka. W kontekście decyzji o zakończeniu własnego życia antyperfekcjonizm oznacza, że państwo (ustawodawca) jest niejako związane negatywnym wartościowaniem własnego życia przez jednostkę chcącą pozbawić się życia. Ustawodawcy nie wolno przyjąć konsekwentnego stanowiska, iż egzystencja (realność, istnienie) każdego człowieka jest tak samo dobra (sensowna), i wymagać od osób trzecich, aby ich działania były zgodne z afirmacją wartości egzystencji innych ludzi. W świetle stanowiska FTK ustawodawca – w imię respektu dla godności człowieka

88 Tamże, pkt 275.

89 Tamże, pkt 209.

90 Por. tamże, pkt 209.

91 *Planned Parenthood v. Casey*, 505 U.S. 833, 851 (1992).

92 Zob. Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 210.

93 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 210.

94 Tamże.

95 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 234.

96 Por. tamże, pkt 235.

97 J. Raz, *Morality of Freedom*, Oxford 1986, s. 108. Za najbardziej wpływowego przedstawiciela antyperfekcjonizmu w II poł. XX można uznać J. Rawlsa.

98 Por. tamże, s. 136. Według J. Raza, antyperfekcjonizm polegający na „wykluczeniu ideałów” uznaje, że „implementation and promotion of ideals of the good life, though worthy in itself, is not a legitimate object of governmental action” (tamże).

99 Por. np. M. Piechowiak, op. cit.

(jako autonomicznej jednostki) – musi podporządkować się w tym zakresie ewentualnemu stanowisku jednostki o zanegowaniu wartości własnej egzystencji, tj. musi respektować (bez jakiegokolwiek pejoratyw-

uznając się za konstytucyjnie zmuszone – w imię afirmacji tej godności – do dopuszczenia działań wprost wyrażających przekonanie o braku wartości (sensu) życia innego człowieka?

Czy państwo, które jako naczelną zasadę aksjologiczną wyznaje afirmację równej godności każdego człowieka, nie popada w sprzeczność uznając się za konstytucyjnie zmuszone – w imię afirmacji tej godności – do dopuszczenia działań wprost wyrażających przekonanie o braku wartości (sensu) życia innego człowieka?

nej oceny) działanie jednostki bezpośrednio oparte na takim wartościowaniu oraz pozwolić, by takie wartościowanie było podzielone przez osoby trzecie i uwewnętrzniało się w ich działaniu (w tym przypadku w ramach pomocy w samobójstwie). Pojawia się pytanie, czy tym samym nie dochodzi do istotnych zmian w pojmowaniu godności człowieka. Czy można konsekwentnie afirmować godność każdego człowieka bez afirmacji wartości jego życia (istnienia), biorąc pod uwagę, że do człowieka stosuje się zasada *vivere viventibus esse est*?¹⁰⁰ Czy państwo, które jako naczelną zasadę aksjologiczną wyznaje afirmację równej godności każdego człowieka, nie popada w sprzeczność

Odpowiednio, przy przyjęciu zaprezentowanej przez FTK koncepcji związku między godnością a autonomią (w imię respektu dla godności człowieka ustawodawca nie może oceniać decyzji jednostek), można wyrazić wątpliwości czy „osobisty” charakter decyzji lub jej „egzystencjalne” znaczenie stanowią wystarczająco miarodajne kryterium dla określenia wagi interesu jednostki na potrzeby oceny „proporcjonalności” ingerencji ustawodawcy w swobodę jednostki. Czyż nie jest bowiem tak, że – na gruncie antyperfekcjonizmu – każda jednostka powinna mieć możliwość zadecydowania, które wybory mają dla niej charakter osobisty i egzystencjalny, a wobec ostatecznie subiektywnego charakteru tego kryterium nie da się, z zewnątrz zobiektywizowanej perspektywy, wyodrębnić kategorii bardziej lub mniej istotnych decyzji lub interesów jednostki? Problem ten pojawia się szczególnie intensywnie, jeśli przyjęć za FTK, iż wola jednostki wymyka się jakiegokolwiek ocenie – nawet z perspektywy „obiektywnej rozumności”. Nawiązując do wypowiedzi jednego z amerykańskich sędziów w kontekście sporu o ocenę wspomaganego samobójstwa w świetle konstytucji Stanów Zjednoczonych, można zatem zapytać, czy przyjęte przez FTK kryteria nie stanowią podstawy do „identyfikowania niekończącego się szeregu chro-

100 [„życie jest istnieniem istot żyjących”]; zasada ta pochodzi od Arystotelesa: „τὸ δὲ ζῆν τοῖς ζῶσι τὸ εἶναι ἐστίν” (Aristoteles, *De anima*, ed. D. Ross, Clarendon Press, Oxford 1961, 415b 13) i powtarzana jest w tradycji filozoficznej (zob. np. Tomasz z Akwinu m.in. w II^a–II°, q. 179 a. 1 arg. 1 a współcześnie R. Spaemann, *O różnicy między czymś a kimś*, Warszawa 2001, s. 41). Wprawdzie, FTK przyznaje, że „konstytucyjna ochrona życia jednostki jest ustanowiona jako niewymagający uzasadnienia cel sam w sobie i opiera się na bezwarunkowym uznaniu osoby w samym jej istnieniu” (Wyrok FTK z dnia 26.02.2020 r., BvR 2347/15, pkt 235). Twierdzenie to nie miało jednak znaczenia dla rozstrzygnięcia.

nionych interesów wolnościowych dotyczących decyzji, które można by ująć jako »intymne« i »osobiste«¹⁰¹.

6. Autonomia jednostki a zakres prawo do decydowania o własnej śmierci

Konsekwencją uznania przez FTK, że decyzja o własnej śmierci zasługuje na respekt ze względu na afirmację autonomii jednostki, jest następujące stwierdzenie: „Prawo do decydowania o własnej śmierci [...] nie ogranicza się do sytuacji zdefiniowanych przez osoby trzecie”¹⁰². To twierdzenie powoduje, że wyrok FTK może mieć istotne znaczenie dla konstytucyjnego dyskursu o wspomaganym samobójstwie i eutanazji.

Zasadniczo prawna debata o wspomaganym samobójstwie i eutanazji dotyczy sytuacji ludzi nieuleczalnie chorych, znajdujących się u schyłku życia, dotkliwie cierpiących albo odczuwających lęk przed śmiercią, której towarzyszyć będzie intensywne cierpienie¹⁰³. Takie sytuacje stają się przedmiotem zainteresowania ustawodawców oraz stanowią faktyczne tło kwestionowania konstytucyjności ustawowych ograniczeń w zakresie wspomaganego samobójstwa czy eutanazji¹⁰⁴. Takie sytuacje powodują też – ze zrozumiałych względów – że debata o wspomaganym samobójstwie i eutanazji zabarwiona jest emocjonalnym kontekstem solidarności z cierpiącymi i współczucia dla nich¹⁰⁵.

Formułowane przez ustawodawców, sądy konstytucyjne czy przedstawicieli doktryny kryteria dopuszczalności wspomaganego samobójstwa i eutanazji z reguły obejmują dwa elementy: z jednej strony uwzględniają autonomię jednostki, z drugiej odwołują się do mniej lub bardziej zobiektywizowanych okoliczności dotyczących stanu zdrowia jednostki. Przykładowo, trzy lata przed wydaniem przez FTK wyroku, niemiecki Federalny Trybunał Administracyjny stwierdził, że „ogólne prawo osobiste obejmujące [...] prawo osoby poważnie i nieuleczalnie chorej [podkr. aut.] do decydowania o tym, w jaki sposób i kiedy powinno zakończyć się jej życie, pod warunkiem, że może ona dobrowolnie podjąć decyzję i odpowiednio według niej działać”¹⁰⁶. Podobna perspektywa zauważalna jest w innych jurysdykcjach. W sprawie Carter, kanadyjski Sąd Najwyższy uznał, że kwestionowane przez skarżących przepisy kodeksu karnego penalizujące pomoc w samobójstwie lub nakłanianie do samobójstwa są niezgodne z Kanadyjską Kartą Praw i Swobód w zakresie, w jakim wykluczają „śmierć wspomaganą przez lekarza” (*physician-assisted death*) dla „poczytalnej osoby dorosłej, która (1) wyraźnie zgadza się na zakończenie życia oraz (2) cierpi na ciężką i nieuleczalną chorobę [...], powodującą trwałe cierpienie, które jest nie do zniesienia dla jednostki [...] [podkr. aut.]”¹⁰⁷. Zdaniem sądu, kwestionowany zakaz powodowały, że takie osoby zostały pozbawione „możliwości dokonania wyboru, który może być bardzo ważny dla ich poczucia godności i integralności osobistej”¹⁰⁸. Według sądu decyzja o śmierci wspomaganą przez lekarza jest decyzją zakorzenioną w kontroli jednostki nad cieleśną integralnością i decyzja ta stanowi „głęboko osobistą odpowiedź na poważny ból i cierpienie”¹⁰⁹.

Jeżeli jednak podzielić pogląd, że przedmiotem konstytucyjnie chronionej wolności jest „prawo do podejmowania fundamentalnych wyborów osobistych w spo-

ing death” (wyrok w sprawie Pretty p. Zjednoczonemu Królestwu, § 55).

106 Wyrok z dnia 2.03.2017 r., sygn. 3 C 19.15, pkt 24.

107 Carter vs. Canada (Attorney General) SCC 5, [2015] 1 SCR 331, pkt 147.

108 Tamże, pkt 65.

109 Tamże, pkt 68.

101 D. O’Scannlain, *Compassion in Dying v. Washington*, 85 F.3d 1440, 1444 (9th Cir. 1996). Por. również: „If physician assisted suicide is a protected »intimate and personal choice« why aren’t polygamy, consensual duels, prostitution, and, indeed, the use of illicit drugs?” (tamże).

102 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 210.

103 Również taki był kontekst wprowadzenia § 217 nKK w Niemczech. Przykładem są alternatywne wobec regulacji zakwestionowanej przez FTK projekty ustawodawcze rozpatrywane przez Bundestag; por. Deutscher Bundestag, druki nr 18/5374, 18/5375. W odniesieniu do dyskusji ustawodawczych w innych jurysdykcjach zob. np. J. Keown, *Voluntary Assisted Dying in Australia: The Victorian Parliamentary Committee’s Tenuous Case for Legalization*, »Issues in Law & Medicine» 2018 nr 55, s. 55–84.

104 Por. orzeczenia przywołane w przyp. 1.

105 Por. np. uwagę ETPCz: „The Court cannot but be sympathetic to the applicant’s apprehension that without the possibility of ending her life she faces the prospect of a distress-

sób wolny od ingerencji państwa¹¹⁰, można zapytać, dlaczego system prawny miałby uzależniać realizację tego prawa od ziszczenia się dodatkowych przesłanek dotyczących sytuacji, w jakiej znajduje się podmiot prawa? Dlaczego na respekt ze strony państwa zasługiwania miałyby decyzje dotyczące końca życia podejmowane jedynie przez osoby nieuleczalnie lub ciężko chore, odczuwające istotny ból i cierpienie?¹¹¹ Dlaczego jednostka miałaby zostać pozbawiona możliwości skorzystania z prawa do zakończenia własnego życia tylko z tego powodu, że „jej sytuacja nie spełnia kryterium cierpienia przyjmowanego przez inne osoby”?¹¹²

Zobiektywizowane przesłanki skorzystania z prawa do decydowania o własnej śmierci – z perspektywy autonomii jednostki – zawsze będą stanowić heteronomiczne, narzucone z zewnątrz ograniczenie. Stąd też, jeśli poszanowanie autonomii jednostki jest fundamentalną wartością konstytucyjną, uzasadniającą prawo do wspomaganego samobójstwa, sądom konstytucyjnym trudno będzie wskazać ograniczenia tego prawa, które okażą się niearbitralne. W przypadku identyfikacji praw podstawowych nie ma bowiem miejsca na dyskrecjonalność charakterystyczną dla uprawnionej działalności ustawodawcy zwykłego¹¹³. Wyrok FTK stanowi konsekwentne wyciągnięcie wniosków z apoteozy autonomii jednostki w kontekście decyzji o własnej śmierci. Zdaniem FTK prawo do zabicia siebie „przysługuje na każdym etapie ludzkiej egzystencji”¹¹⁴ i nie może ograniczać się do takich sytuacji, jak ciężka lub nieuleczalna choroba.

W orzecznictwie konstytucyjnym reprezentowane jest stanowisko, iż prawo do pomocy w samobójstwie z konieczności prowadzi do dopuszczalności dobro-

wolnej eutanazji¹¹⁵. Wprawdzie w perspektywie prawnokarnej można posługiwać się rozróżnieniem dotyczącym tego, kto zainicjował i kontroluje czynności prowadzące do śmierci człowieka: osoba trzecia czy sama osoba chcąca umrzeć¹¹⁶. Niemniej w nadrzędnej wobec prawa karnego perspektywie konstytucyjnej rozróżnienie na sprawstwo i niesprawcze formy współdziałania może okazać się nieistotne¹¹⁷, w szczególności jeśli przyjmie się – jak to uczynił FTK – że racją dla dopuszczalności wspomaganego samobójstwa miałyby być konstytucyjnie nakazane poszanowanie autonomii jednostki, niepodlegającej w tym zakresie zewnętrznemu wartościowaniu.

Związek między pomocą w samobójstwie i dobrowną eutanazją jest identyfikowany w kontekście sytuacji, w których osoba chcąca umrzeć nie jest w stanie samodzielnie zrealizować czynności samobójczych, w szczególności z powodu ograniczeń fizycznych uwarunkowanych ciężką chorobą. Jak zauważono, „w niektórych przypadkach pacjent może nie być w stanie samodzielnie przyjmując leków [powodujących śmierć – uzup. aut.], a ich podanie przez lekarza lub osobę działającą pod jego kierunkiem lub kontrolą może być jedynym sposobem, w jaki pacjent może je otrzymać”¹¹⁸. W takiej sytuacji – z perspektywy realizacji konstytucyjnego prawa do śmierci – oczywiste wydaje się, że jest „mniej ważne, kto podaje leki, niż to, kto decyduje, czy życie śmiertelnie chorej osoby się skończy”¹¹⁹. W świetle prawa do decydowania

110 Tamże, pkt 65.

111 Por. Y. Kamisar, *Physician Assisted Suicide: The Last Bridge to Active Voluntary Euthanasia* (w:) J. Keown (red.), *Euthanasia Examined: Ethical, Clinical and Legal Perspectives*, Cambridge 1995, s. 234.

112 Tamże.

113 Zob. *dictum* z opinii w jednej ze sprawy rozstrzyganych przez Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych: „Consistent with other constitutional norms, legislatures may draw lines which appear arbitrary without the necessity of offering a justification. But courts may not. We must justify the lines we draw” (*Planned Parenthood vs. Casey*, 505 U.S. 833, 870 (1992)).

114 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 210.

115 „A right which extends to the termination of life must, [...], necessarily extend to a right to have life terminated by a third party in a case of total incapacity” (wyrok Sądu Najwyższego Irlandii w sprawie *Fleming v. Ireland*, [2013] IESC 19, pkt 113).

116 Por. np. Ch. Hillgruber [Pisemne stanowisko z dnia 14.09.2015 r. dla Komisji Prawa i Ochrony Konsumentów], s. 12, <https://www.bundestag.de/resource/blob/387804/452c910aa854cf719f009a22ae13e6c2/hillgruber-data.pdf>, (dostęp: 20.06.2020).

117 Por. Ch. Hillgruber, *Die Menschenwürde und das verfassungsrechtliche Recht auf Selbstbestimmung – ein und das selbe?*, *Zeitschrift für Lebensrecht*, 2015 nr 3, s. 92.

118 *Compassion in Dying v. Washington*, 79 F.3d 790, 831 (9th Cir. 1995).

119 *Compassion in Dying v. Washington*, 79 F.3d 790, 832 (9th Cir. 1995).

o własnej śmierci, które ma się opierać na afirmacji indywidualnej autonomii, „rozstrzygającą granicą” jest granica „pomiędzy dobrowolnym a niedobrowolnym zakończeniem życia jednostki”¹²⁰.

Wprawdzie FTK nie zawęża prawa do samobójstwa do przypadków nieuleczalnych chorób czy niedającego się znieść bólu, niemniej jego rozumowanie również wydaje się potwierdzać związek między

wie sposób realizacji tej decyzji wydaje się wtórny: jeżeli jednostka nie może – ze względu na ograniczenia fizyczne – sama zrealizować czynności powodujących śmierć albo woli, z różnych względów, by zakończenie życia, zgodnie z jej decyzją, nastąpiło poprzez działanie osoby trzeciej – jaka racja sprzeciwia się urzeczywistnieniu woli jednostki? To, czy śmierć nastąpi, przykładowo, wskutek samodzielnego

Aksjologiczne przesłanki, które stoją u podstaw rozumowania FTK (m.in. absolutyzacja autonomii jednostki w połączeniu z antyperfekcjonizmem), nie pozwalają na ograniczenie udziału osób trzecich w realizacji prawa do śmierci jedynie do pomocy w samobójstwie.

pomocą w samobójstwie a eutanazją. FTK podkreśla, że „Ustawa Zasadnicza gwarantuje rozwój osobowości w interakcji z osobami trzecimi [...]”¹²¹. Nierzadko osoba rozważająca zakończenie życia dopiero w ramach pomocy ze strony „kompetentnych i dyspozycyjnych osób trzecich, w szczególności lekarzy” jest w stanie podjąć i zrealizować decyzję o samobójstwie „w akceptowalny przez siebie sposób”¹²². Dlaczego jednak udział osób trzecich miałby ograniczać się do samobójstwa? Wprawdzie wyrok FTK dotyczy „samodzielnego”¹²³ (*eigenhändig*) zakończenia życia, niemniej w ujęciu FTK nadrzędnym wobec prawa do samobójstwa jest prawo do samookreślonej śmierci¹²⁴. Jako podstawowy interes podlegający ochronie FTK eksponuje decyzję jednostki o zakończeniu życia jako przejaw autonomii jednostki. W takiej perspekty-

spożycia substancji przygotowanej przez lekarza czy też poprzez zastrzyk przez niego wykonany, wydaje się mieć status nierелеwantnych konstytucyjnie okoliczności faktycznych. Aksjologiczne przesłanki, które stoją u podstaw rozumowania FTK (m.in. absolutyzacja autonomii jednostki w połączeniu z antyperfekcjonizmem), nie pozwalają na ograniczenie udziału osób trzecich w realizacji prawa do śmierci jedynie do pomocy w samobójstwie.

7. Zakończenie

Uzasadniając wyrok kanadyjskiego Sądu Najwyższego w sprawie Rodriguez, postawiono pytanie: „Czy jako członkowie społeczeństwa opartego na szacunku dla wewnętrznej wartości życia ludzkiego i na godności każdego człowieka, możemy włączyć do Konstytucji, która ucieleśnia nasze najbardziej podstawowe wartości, prawo do zakończenia własnego życia w jakichkolwiek okolicznościach?”¹²⁵. Na tak postawione pytanie, FTK

120 Tamże.

121 Wyrok FTK z 26.02.2020 r., pkt 213.

122 Tamże, pkt 213.

123 Tamże, pkt 209.

124 Por. tamże, pkt 213.

125 Rodriguez v. British Columbia (Attorney General), [1993] 3 S.C.R. 519 (585).

udzielił zdecydowanej i jednoznacznej odpowiedzi. Wyrok niemieckiego FTK oznacza nadanie konstytucyjnego imprimatur dla świadomie podjętego wyboru własnej śmierci: każdy ma konstytucyjnie chronione prawo do samobójstwa i pomocy w jego popełnieniu, bez konieczności spełnienia jakichkolwiek dodatkowych przesłanek. Zabicie samego siebie pojmowane jest jako wyraz rozwoju osobowości jednostki i jej godności, jako ostateczne potwierdzenie indywidualnej autonomii i wolności, niepoddające się ocenie w kategorii dobra i zła. Taką koncepcję można by podsumować słowami słynnego niemieckiego myśliciela i filologa klasycznego: „Moją śmierć sławię ja wam, śmierć wolną, która po mnie przyjdzie, ponieważ ja tego chcę”¹²⁶. Czy jednak rzeczywiście jest to właściwe wyartykułowanie aksjologicznego potencjału praw człowieka opartych na afirmacji nienaruszalnej godności każdego człowieka?

Bibliografia

- Arystoteles, *De anima*, D. Ross (ed.), Clarendon Press, Oxford 1961.
- Barak A., *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge 2012.
- Bosek L., [Komentarz do art. 31] (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, nb. 65–154. Odnośnie ogólnego modelu proporcjonalności we współczesnym konstytucjonalizmie zob. np. G. Webber, *The Negotiable Constitution: On the Limitation of Rights*, Cambridge 2009.
- Budyn-Kulik M. (w:) J. Warylewski (red.), *System prawa karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2016.
- Connell F. J., *Double Effect, Principle Of*, w: *The New Catholic Encyclopedia, Second Edition*, Detroit 2003.
- Hillgruber C., *Die Menschenwürde und das verfassungsrechtliche Recht auf Selbstbestimmung – ein und dasselbe?*, „Zeitschrift für Lebensrecht” 2015 nr 3, s. 86–93.
- Huscraff G., *Proportionality and Pretense*, „Constitutional Commentary” 2014 nr 29, s. 229–255.
- Huscroft G., *Proportionality and the relevance of interpretation*, w: G. Huscroft, B.W. Miller, G. Webber (red.), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*, New York 2014, s. 186–202.
- 126 F. Nietzsche, *Tako rzecze Zaratustra*, W. Berent (tłum.), Poznań 1995, s. 37.
- Kamisar Y., *Physician Assisted Suicide: The Last Bridge to Active Voluntary Euthanasia* (w:) J. Keown (red.), *Euthanasia Examined: Ethical, Clinical and Legal Perspectives*, Cambridge 1995.
- Keown J., *The Law and Ethics of Medicine: Essays on the Inviolability of Human Life*, Oxford 2012.
- Keown J., *Voluntary Assisted Dying in Australia: The Victorian Parliamentary Committee’s Tenuous Case for Legalization*, „Issues in Law & Medicine” 2018 nr 55, s. 55–84.
- Kosonoga-Zygmunt J., *Obowiązek udzielenia pomocy w przypadku sprzeciwu osoby zagrożonej w świetle rt. 162 kodeksu karnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2015 nr 1, s. 137–158.
- R. Kokot, [art. 151], w: R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Möller K., *Proportionality and Rights Inflation* (w:) G. Huscroft, B.W. Miller, G. Webber (red.), *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*, New York 2014, s. 163–165.
- Nietzsche F., *Tako rzecze Zaratustra*, W. Berent (tłum.), Poznań 1995, s. 37.
- Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka: prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.
- Raz J., *Morality of Freedom*, Oxford 1986.
- Sachs M., *Verfassungsrecht II – Grundrechte*, Berlin Heidelberg 2017.
- Schabas W. A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford 2015.
- Schabas W. A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford 2015.
- Spaemann R., *O różnicy między czymś a kimś*, Warszawa 2001.
- Sroka T, [Art. 38] (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016.
- Szudejko P., *Rozwój biologii i medycyny w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2018.
- Taupitz J., *Das Gesetz zur Strafbarkeit der geschäftsmäßigen Förderung der Selbsttötung: Die seit dem 10. Dezember 2015 geltende Rechtslage*, w: *Assistierter Suizid: Der Stand der Wissenschaft: mit einem Kommentar zum neuen Sterbehilfe-Gesetz*, G.D. Borasio i in. (red.), Berlin Heidelberg 2017, s. 115–136.
- Tushnet M. V., *Equal protection* (w:) *Oxford Companion to the Supreme Court of the United States*, red. K.L. Hall, Oxford–New York 2005, s. 297–300.
- Webber G., *The Negotiable Constitution: On the Limitation of Rights*, Cambridge 2009.
- Zoll A., [art. 151] (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117–211a*, online, Wolters Kluwer Polska 2017, pkt 4.